

Er vi villig til å ta oss av gamle mor og far?

Hva skjer med voksne barns forpliktelse overfor eldre foreldre i en tid da de eldres andel av befolkningen øker? Sammenlignbare data fra utvalgte land i Øst- og Vest-Europa viser at ansvarsnormene står langt svakere i Norge enn i de andre landene. Men tendensene her i landet er omvendt av hva pessimistene ville vente. Barnløse er mer positive til å ta ansvar for gamle foreldre enn de som har barn. Skilte og samboende er like positive som gifte, og unge er langt mer positive til forpliktelser enn eldre selv er.

Befolkningen i Europa blir stadig eldre, og det stiller nye krav til familiens omsorgsinnsats. Samtidig finner det sted demografiske endringer som kan påvirke voksne barns muligheter og villighet til å yte hjelp: økt utdanning og sterkere individualistiske verdier som preger samfunnet, dessuten lavere fruktbarhet, flere oppløste parforhold og flere yrkesaktive kvinner. Vil slike endringer påvirke oppslutningen om omsorg for gamle foreldre? Spørsmålet er aktuelt for alle land i Europa, ikke minst land der familien har stått for det meste av eldreomsorgen.

For å belyse dette spørsmålet har vi sett på sammenhenger mellom holdninger til ansvar for gamle foreldre og utvalgte demografiske faktorer i syv øst- og vesteuropeiske land, med spesiell vekt på Norge (se tekstboks).

Barns ansvar for gamle foreldre er målt ved fire påstander som de intervjuede tar stilling til. Påstandene og andelen som har sagt seg enig i dem, er gjengitt i tabell 1.

Variasjonen mellom landene er stor. Det er imidlertid viktig å peke på at selv om påstandene er de samme i alle land og for alle grupper, kan referansene for svarene variere. Noen kan svare ut fra forhold til verdier og normer, andre ut fra personlige intensjoner og holdninger. Man kan også svare fra en posisjon som yter eller mottager av omsorg. I denne artikkelen tar vi i utgangspunktet svarene som de er, uansett hvilken posisjon svareren har. Svarene tolkes som uttrykk for holdninger som kan gjenspeile om de som blir spurt, er innstilt på å gi omsorg til gamle foreldre eller å motta slik omsorg fra sine barn.

Familieansvaret for gamle svakest i Norge

Når vi sammenligner de syv landene og bruker et mål der de fire spørsmålene er slått sammen (figur 1),

Om den internasjonale undersøkelsen

LOGG inngår i en større studie **Generations and Gender Study**, som går parallelt i en rekke land (United Nations 2005). Så langt er fullstendige data fra seks andre land tilgjengelige: Tyskland, Frankrike, Ungarn, Bulgaria, Russland, Georgia. Vi sammenligner Norge med disse landene.

*Britt Slagsvold,
Svein Olav Daatland,
Helge Brunborg og
Ivar A. Åsland Lima*

Studien av livsløp, generasjon og kjønn (LOGG)

LOGG 2007 er en nasjonal undersøkelse gjennomført av Statistisk sentralbyrå og forskningsinstituttet NOVA. Undersøkelsen består av den internasjonale studien Generations and Gender Survey (GGS) og andre runde av den norske studien Livsløp, aldring og generasjon (NorLAG). For nærmere beskrivelse, se første artikkel i dette nummeret av Samfunnsspeilet, 1/2009.

Britt Slagsvold (fra venstre) er psykolog og forsker ved NOVA. (bsl@nova.no)

Svein Olav Daatland er forsker ved NOVA og redaktør av tidsskriftet Aldring og livsløp. (sod@nova.no)

Helge Brunborg er seniorforsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (hbr@ssb.no)

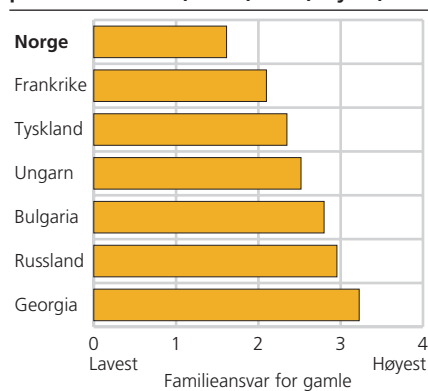
Ivar A. Åsland Lima er sosiolog og forskningsassistent ved NOVA. (ial@nova.no)

Tabell 1. Holdninger til voksne barns ansvar for gamle foreldre. Prosent som er «svært enig» eller «enig»

Andelen som er svært enig eller nokså enig i:	Norge	Tyskland	Frankrike	Ungarn	Bulgaria	Russland	Georgia
Barna bør ta ansvar for omsorg når foreldre trenger det	54	79	67	72	90	96	99
Barna bør tilpasse jobb etter foreldres behov	14	24	11	58	32	58	76
Barna bør gi hjelp til foreldre med økonomiske vansker	45	60	65	54	83	87	97
Barna bør ha foreldre boende hos seg når foreldre ikke kan ta vare på seg selv	14	44	42	23	80	70	91

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 1. Holdninger til familieansvar for gamle foreldre, etter land. Gjennomsnitt, på en skala fra 0 (lavest) til 4 (høyest)

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

ser vi store forskjeller i holdninger til familieansvar for gamle foreldre. I Norge er det færrest som slutter opp om ansvaret, i Georgia er det flest. I de tre østeuropeiske landene, Bulgaria, Russland og Georgia, er de aller fleste enig i utsagnene om familieansvar.

Gjennomsnittene i figur 1 skjuler interessante variasjoner mellom landene, som vist i tabell 1. Ser vi spørsmålene enkeltvis, er forskjellen mellom Norge og de andre landene minst når det gjelder holdninger til

at «barn bør ta ansvar for omsorgen når foreldre trenger det». Spørsmålet er nokså generelt, og man kan legge både lite og mye i det å «ta ansvar». I Norge er omtrent halvparten enig i at voksne barn bør ta ansvar, mot to tredjedeler eller mer i de andre landene.

Størst forskjell mellom Norge og andre land finner vi i holdninger til mer konkrete forsakelser fra de voksne barns side, som å tilpasse jobb etter foreldrenes behov og å ha foreldre boende hos seg når de ikke kan ta vare på seg selv. Bare 13 prosent i Norge er enig i å ha foreldre boende, mot mer enn tre ganger så mange i Tyskland og Frankrike, og enda flere i de østeuropeiske landene.

Ansvar for gamle foreldre og tilgang til offentlig omsorg

Bak forskjeller mellom landene ligger forskjeller i kultur og tradisjon, i grad av modernisering og urbanisering, ikke minst i tilbud av offentlig omsorg. Sammenlignet med andre land har Norge en svært sjenerøs eldreomsorg. Familiens hjelp er først og fremst et viktig supplement til offentlige tjenester når gamle foreldre blir skrøpelige.

I de østeuropeiske landene er tilbudet av offentlige tjenester svært begrenset, og i land som Georgia og Bulgaria så å si fraværende. Unnlater man å stille opp for skrøpelige foreldre, overlates de til seg selv eller til andres veldedighet. Den nesten unisone oppslutningen om ansvaret for gamle foreldre i østeuropeiske land må sees på denne bakgrunn. Det peker i retning av at i disse landene er ansvar for gamle foreldre mer å ligne på oppfatninger man tar for gitt, slik man i Norge tar det for gitt at foreldre bør ta seg av sine mindreårige barn eller ta seg av en ektefelle som er blitt skrøpelig.

Demografiske endringer, mindre omsorg?

Når man spør om demografiske endringer kan påvirke voksne barns omsorg for foreldre, bygger det på antagelser om at *evnen* til å gi omsorg kan bli mindre som følge av oppløste parforhold, færre barn som skal dele på omsorgen og høyere yrkesaktivitet blant kvinner.

Til dette kan føyes antagelser om at mer individualistiske verdier (van de Kaa 1987) kan føre til at voksne barn er mindre villige til å yte omsorg. Men om det så å si ikke finnes offentlig eldreomsorg, kan villighet og holdninger bli irrelevante og evnene strekkes langt. Nøden tvinger en til å ta ansvar, tilpasse sitt arbeid, hjelpe økonomisk og ta gamle foreldrene inn i eget hjem dersom de har behov for det.

Aldring og fruktbarhet 1950-2050 i syv europeiske land

Alle land i Europa, også de som vi ser på i denne artikkelen, gjennomgår en kraftig aldringsprosess. Figur 2 viser befolkningens gjennomsnittsalder målt ved medianen fra 1950 til nå, med framskrivning til 2050.

Det er viktige forskjeller mellom disse landene. De tre landene der færrest sier at barn har ansvar for foreldrenes omsorg – **Norge, Frankrike og Tyskland** – var blant de land som hadde **høyest medianalder i 1950**. De har også hatt **minst økning** i medianalderen hittil og kan vente seg minst økning framover, med unntak av Tyskland (figur 3).

Hovedårsaken til den ulike aldringstakten er **det høye fruktbarhetsnivået i Norge og Frankrike** (figur 3). For det første sank fruktbarheten tidligere i Norge og Frankrike enn i de andre landene, bortsett fra Tyskland. For det andre er fruktbarheten i Norge og Frankrike i dag blant de høyeste i Europa. Dette har sammenheng med den **velferdspolitikken** som føres, spesielt med sikte på å gjøre det enklere for foreldre å kombinere barn og yrkesliv.

Østeuropeerne har høy ansvarsfølelse i alle grupper

Analysene fra de syv landene viser at i Ungarn, Bulgaria, Russland og Georgia har demografiske faktorer liten eller ingen betydning for ansvarsnormer i forhold til gamle foreldre. Om du har høy eller lav utdanning, er skilt, samboende eller gift, har barn eller ikke, og om man er yrkesaktiv eller ikke, spiller ingen rolle for holdningene.

Å forklare forskjeller mellom Norge og andre land med ulikheter i eldreomsorg alene kan imidlertid være for enkelt. Selv om grad av modernisering og økonomisk vekst i et land vil være av betydning for holdninger og verdier (Inglehart og Baker 2000), vil også kulturell arv og tradisjon (Reher 1998) og institusjonelle strukturer (Mayer 2001) virke inn. Dermed kan de samme demografiske endringene få ulike konsekvenser for holdninger og verdier i ulike land (Billari og Wilson 2001).

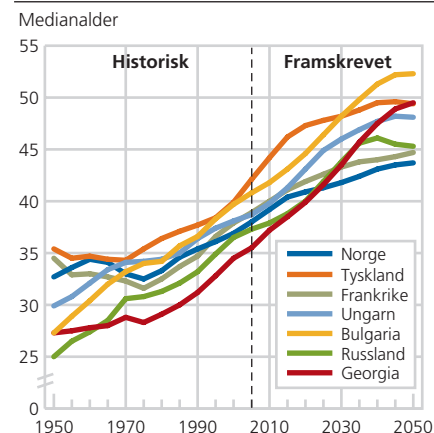
Fordi så å si alle i de østeuropeiske landene er enige i at voksne barn bør ta ansvar for sine foreldre, er det interessant å se på hva som kan forklare holdningsforskjeller i de vesteuropeiske landene – Norge, Frankrike og Tyskland. Analysene, hvor vi tar hensyn til mange forhold som kan være knyttet til ansvarsholdninger (blant annet kjønn, alder, antall barn, antall søsken, helse, om man har foreldre i live, om man er i arbeid), viser at særlig to forhold har sammenheng med holdninger til voksne barns ansvar, nemlig kjønn og barnetall.

Menn mer positive til omsorg

I Norge, Frankrike og Tyskland finner vi at menn er mer positive til å ta omsorgsansvar for gamle foreldre enn kvinner. I første omgang kan det synes overraskende, fordi det overalt i verden er kvinner som tar seg av familiens gamle. På den andre siden kan man tenke seg at nettopp dette kan være en grunn til kjønnsforskjellen: kvinnene vet hva omfattende omsorg innebærer av innsats, og er derfor mer forbeholdne med å gi sin tilslutning. Mennenes svar kan være mer uforpliktende, og kanskje til og med implisitt referere til oppfatninger om søstres eller døtres ansvarsforpliktelse.

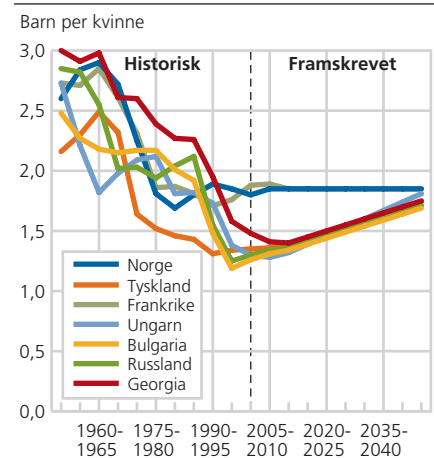
Så enkelt er det likevel ikke. Respondentene er nemlig også bedt om å ta stilling til følgende påstand: «Når foreldre trenger hjelp, bør døtre ta mer ansvar for omsorgen enn sønner» (figur 4). I Norge er omtrent 90 prosent *uenig* i en

Figur 2. Befolkningens medianalder, historisk og framskrevet, etter land

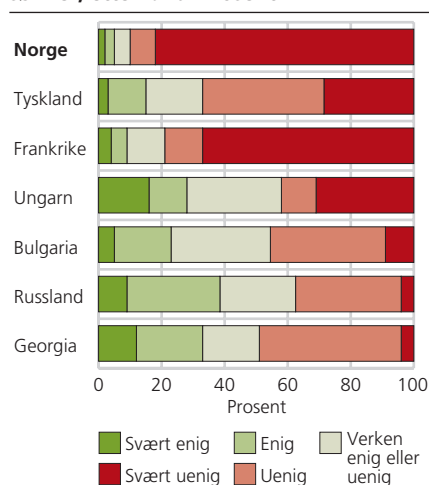
Kilde: Mellomalternativet i FNs befolkningsprognoser fra 2006 (<http://esa.un.org/unpp/index.asp>).

Figur 3. Samlet fruktbarhetstall (barn per kvinne), historisk og framskrevet, etter land

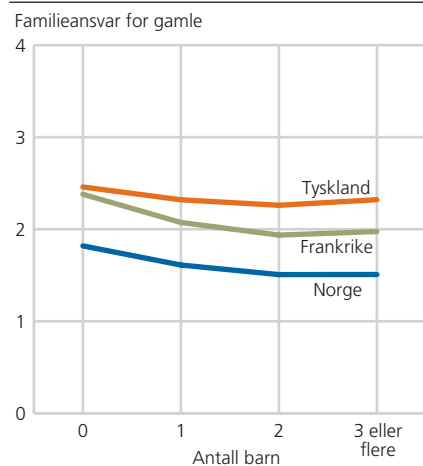
Kilde: Mellomalternativet i FNs befolkningsprognoser fra 2006 (<http://esa.un.org/unpp/index.asp>).

Figur 4. Enig/uenig om at døtre bør ta større ansvar for gamle foreldre enn sønner, etter land. Prosent

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Figur 5. Holdninger til familieansvar for gamle foreldre, på en skala fra 0 (lavest) til 4 (høyest), etter antall barn. Vestlige land. Gjennomsnitt

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

slik påstand, de aller fleste er «sterkt uenig» uansett kjønn. Selv om det er færre i Tyskland og Frankrike som er uenige, er det også her et klart flertall som synes at døtre og sønner bør ta like stort ansvar. I de østeuropeiske landene er det langt flere som stiller seg positivt til at kvinner bør være de som yter mest.

Likestilling i Norge – i holdninger

Svarfordelingen på spørsmålet om sønners og døtres ansvar illustrerer at Norge er særegent når det gjelder holdninger til likestilling. Selv om det fremdeles er kvinner som yter mest omsorg til familiens gamle i Norge, kan holdningene reflektere at arbeidsdelingen i omsorg for eldre er under endring. Så langt har det primært vært barneomsorg og husholdsoppgaver som har fått oppmerksomhet i likestillingsdebatten. Med nye generasjoner av «moderne menn», og med en økende andel eldre, kan mer likestilt ansvar for gamle foreldre bli aktuelt.

Barnløse mer positive til å ta seg av foreldre

Antall barn i familien slår også ut for ansvarsholdninger. Dette er særlig interessant, fordi lavere fruktbarhet har skapt bekymring i mange land. Man kunne tenke seg at det å ha få eller ingen barn kan være knyttet til ønsker om egen uavhengighet og være uttrykk for mer negative holdninger til familieforpliktelser. Tendensene i Norge, Tyskland og Frankrike er imidlertid omvendt (figur 5).

Barnløse er mer positive til ansvar for familiens gamle enn de som har barn. I tillegg er det en tendens til at de med bare ett barn er mer positive enn de som har to eller flere. Med få eller ingen barn har man færre konkurrerende forpliktelser, og kanskje også større forventninger om å få familiehjelp. Slik sett trues ikke familieomsorgen av lavere fruktbarhet, i hvert fall ikke på kort sikt. Når det blir flere barnløse blant skrøpelige eldre, kan situasjonen bli en annen.

Mer utbredt blant yngre enn eldre

Det kan være nærliggende å tro at sterke holdninger om at barn bør ta ansvar for gamle foreldre representerer tradisjonelle verdier, og således er mer utbredt blant eldre generasjoner enn blant yngre. Slik er det imidlertid ikke i noen av landene.

I de fleste land er det *ingen* forskjeller mellom unge og gamle i holdninger til familieansvar. Norge er imidlertid et slående unntak. I Norge er det en sterk tendens til at yngre slutter sterkere opp om familienormer enn eldre (figur 6).

Ser vi på enkeltspørsmål, er det for eksempel nesten like mange i aldersgruppen 18-39 år i Norge som er enig i at man bør ta ansvar for gamle foreldre, som det er i Frankrike og Ungarn (rundt 70 prosent). Mer enn halvparten i denne aldersgruppen er enig i at voksne barn bør hjelpe gamle foreldre økonomisk om de har økonomiske problemer, og knapt en av fem i denne aldersgruppen er enig i at voksne barn bør tilpasse sitt arbeid og ha foreldre boende hos seg om foreldrene har behov for det. Prosentandelene er halvparten eller mindre enn dette blant dem over 60 år.

Ung idealisme mot erfaringer?

Flere forhold kan ligge bak de store aldersforskjellene i holdninger til foreldreansvar i Norge. Viktigste er trolig at ulike aldersgrupper, som har ulike referanser, svarer på holdningsspørsmålene. De yngste gruppene (kohortene),

som fremdeles har spreke foreldre, kan være mer idealistiske. Middelaldrende er i en livsfase der det å gi omsorg kan være mest aktuelt, mens eldre i større grad kan legge vekt på det å motta omsorg i sine svar.

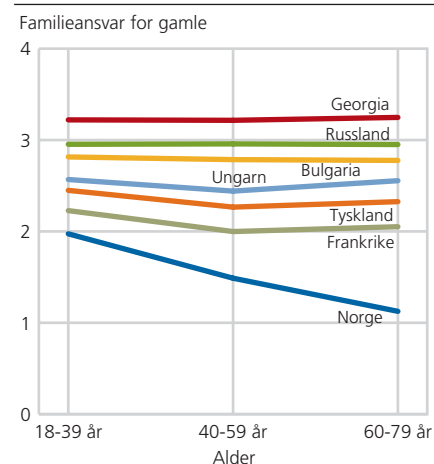
Bakgrunnen for de eldstes svar kan først og fremst være altruistisk motivert. Gitt at man i Norge kan få hjelp fra omsorgstjenestene, vil foreldre beskytte voksne barn mot å ta en stor omsorgsbyrde (Daatland 1990). Man skal imidlertid ikke se bort fra at vi ser tendenser til holdingsendringer. Blant annet har foreldrerollen endret seg mye gjennom de siste generasjonene, fra at foreldre var mer autoritære oppdragere, til at foreldre og barn blir mer likeverdige. Yngre generasjoner kan ha et annet og nærmere forhold til foreldrene, og de kan fortsatt ha det når de blir gamle.

Hva gjør Norge forskjellig?

Blant de syv landene er Norge nokså avvikende ved at vi har svakere ansvarsnormer og klarere aldersforskjeller i holdninger. Norge er det eneste landet der demografiske egenskaper har klar sammenheng med ansvarsnormer. Sammenhengene peker (ut fra disse data) i retning av at demografiske endringer ikke vil påvirke holdninger i negativ retning. Menn er mer positive enn kvinner, barnløse er mer positive enn de med barn, og yngre er mer positive enn eldre.

Trekker vi inn andre demografiske endringer som at utdanningsnivået øker, at oppløste parforhold blir mer vanlig, og at kvinnelig yrkesaktivitet er høy, finner vi at heller ikke disse forholdene synes å bidra negativt når det gjelder ansvarsholdninger. Høyt utdannede er noe mer positive enn de med lav utdanning, samboende og skilte har samme holdninger som gifte. Hvorvidt kvinner er yrkesaktive, spiller ingen rolle for disse holdningene.

Figur 6. Holdninger til familieansvar for gamle foreldre, på en skala fra 0 (lavest) til 4 (høyest), etter alder. Gjennomsnitt

Kilde: LOGG 2007, SSB og NOVA.

Demografiske endringer på makroplanet kan ha påvirket både den offentlige politikken og holdningene til at barn skal ha ansvar for sine gamle foreldre. Norge hadde en tidligere fruktbarhetsnedgang enn de fleste av de andre landene vi her ser på, og fikk derfor en relativt gammel befolkning. Dette kan ha vært med på å presse fram behovet for offentlig omsorg for eldre, noe som

også har vært preget av statens velferdspolitik og den økonomiske evnen til å gjennomføre slik politikk.

De andre landene, særlig de østeuropeiske, kan nokså nylig ha blitt klar over den raskt økende befolkningsaldringen og utsiktene framover, og har derfor ennå ikke tatt helt inn over seg behovet for offentlig omsorg på dette feltet. Frukbarhetsfallet til svært lave nivåer, bare 1,2-1,5 barn per kvinne (bortsett fra i Frankrike), vil etter hvert gjøre det enda vanskeligere å ha en familiebasert eldreomsorg, da det vil bli for mange gamle med få eller ingen barn. Paradoksalt nok har Norge både et mindre *behov* (færre gamle) og en større *evne* (flere barn og bedre økonomi) for at barn tar seg av sine gamle foreldre.

Referanser

Billari, F.C. og C. Wilson (2001): Convergence towards diversity? Cohort dynamics in the transition to adulthood in contemporary Western Europe, MPIDR Working paper WP 2001-039, Max Planck Institute for Demographic Research.

Daatland, S.O. (1990): What are families for? On family solidarity and preference for help, *Ageing and Society*, 10(1): 1-15.

Inglehart, R. og W.E. Baker (2000): Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values, *American Sociological Review* 65(1): 19-51.

Mayer, K.U. (2001): The paradox of global social change and national path dependencies: life course patterns in advanced societies. I A. R. Woodward and M. Kohli: *Inclusion- Exclusion*, London: Routledge.

Reher, D.S. (1998): Family Ties in Western Europe: Persistent contrasts, *Population and Development Review* 24(2): 203-234.

United Nations (2005): Generations and Gender Programme: Survey Instruments. New York og Genève: United Nations.

van de Kaa, D.J. (1987): Europe's second demographic transition, *Population Bulletin* 42(1): 1-59.

Holdninger og handlinger – avstanden kan være stor

Informasjon om holdninger til familieansvar kan være interessant av flere grunner. Man kan forstå holdninger slik man forstår meningsmålinger. I denne sammenheng kan holdningene si noe om oppslutning om politiske tiltak for å øke familiens innsats. Flere yngre enn eldre vil være positive til det i Norge.

Mer nærliggende kan det være å forstå holdningene som beredskap til faktisk å hjelpe gamle foreldre når de måtte trenge det. I så måte gir imidlertid holdningsspørsmål nokså usikre svar. Det kan være lang avstand mellom holdninger og handlinger når det kommer til stykket.